

Osadnicy i Osady Wojskowe Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej

Akcją osadnictwa wojskowego (w oparciu o Ustawę z 17 grudnia 1920 r. „O nadaniu ziemi żołnierzom Wojska Polskiego”) na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej objęto początkowo województwa: wileńskie nowogródzkie, poleskie, wołyńskie i część białostockiego. Później po zatwierdzeniu przez Sejm noweli do ww. Ustawy w dniu 14 marca 1932 roku, akcję rozciągnięto na tzw. Litwę Środkową (pow. suwalski i augustowski) oraz w kilku przypadkach na woj. tarnopolskie, stanisławowskie, lwowskie i lubelskie. Cytowana na wstępie Ustawa z 17 grudnia 1920 r została wstrzymana, rezolucją sejmową w marcu 1923 r. Przejmowanie ziemi na cele osadnictwa i nadzielanie osadników zostało więc przerwane aż do roku 1932.

Dopiero w 1932 r Ministerstwo Reformy Rolnej w porozumieniu z Ministerstwem Spraw Wojskowych przedłożyło Sejmowi nowelę do ustawy z 1920 r uzupełniająca przepisy o nadaniu ziemi żołnierzom Wojska Polskiego. Nowelę tę uchwalono 14 marca 1932 r. Ta znowelizowana ustawa upoważniająca do rozszerzenia obszaru objętego osadnictwem przewidywała możliwość dalszego przejmowania ziemi na rzecz osadnictwa oraz przekwalifikowania tzw. osadników cywilnych (byłych ochotników wojska polskiego) na osadników wojskowych.

Ochotnicy Ci już wcześniej byli zakwalifikowani do prawa otrzymania ziemi i oczekiwali od wielu lat na realizację swoich uprawnień.

Uprawnienia te wynikały ze zobowiązań Rady Obrony Państwa zaciągniętych wobec ochotników Wojska Polskiego. Była to ważna sprawa. Bardzo często w różnych publikacjach i dokumentach przytacza się jako docelowe różne liczby osadników.

I tak: wg wykazu znajdującego się w archiwum wojskowym z 1928 roku podaje się liczbę 7662. Wg Związku Osadników (pismo do Prezesa Rady Ministrów z 1932 roku) liczba osadników wynosiła 7918.

Wg referatu w sprawie osadnictwa wojskowego, Wydziału Osad Żołnierskich z 1932 r osadników było 8059 w tym 1383 oficerów i 6676 żołnierzy.

Te ostatnie dane są chyba najbardziej przybliżone, wszystkie jednakże odnoszą się tylko do okresu 1920-1923 r (do wstrzymania wykonania ustawy z 1920 r).

Tymczasem w okresie wstrzymującym wykonanie ustawy z 1920 r tj. od 1923 r do 1932 przybyło jeszcze ok. 300 osadników.

W związku z tym, że wstrzymanie wykonania ustawy z 1920 r przekreśliło możliwość otrzymania ziemi przez już zakwalifikowanych kandydatów, powstał problem co będzie z nimi dalej. Z pomocą przyszedł Wydział Osad Żołnierskich przy gabinecie Ministra Spraw Wojskowych, który w 1928 r zaproponował

Ministerstwu Reform Rolnych umożliwienie im kupna ziemi z reformy rolnej na warunkach ulgowych (5% gotówką a 95% długoterminowe raty). Ministerstwo Reform Rolnych wyraziło na to zgodę wydając w tym zakresie specjalne zarządzenie Urzędowi Ziemskiem. W rezultacie tych poczynań zakwalifikowano ogółem 18440 kandydatów zgłoszonych do 248 Powiatowych Urzędów Ziemskich. Jak wynika ze sprawozdania za 1929 r na tych ulgowych warunkach ziemię zakupiło tylko ok. 200 kandydatów. Poza tym WOŻ nawiązał rozmowy z Powiatowym Bankiem Rolnym, który w wyniku zawartego porozumienia zaofferował dla kandydatów na osadników 10% nadziałów powstałych z parcelacji przeprowadzonej we własnym zakresie (działki o obszarze od 10-20 ha). Jednakże nabywców było niewielu z uwagi na ciężkie warunki nabycia (50% gotówką) oraz powolne tempo przeprowadzania parcelacji. Do 1930 r ziemię nabyło zaledwie kilkudziesięciu kandydatów. Czekano również na ustawę zapowiedzianą przez Ministerstwo Reform Rolnych o dodatkowym przekazaniu 600 działek na rzecz osadników wojskowych z przeznaczeniem dla kandydatów miejscowego pochodzenia.

Ponadto Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 listopada 1930 r „O uregulowaniu niektórych spraw z zakresu osadnictwa wojskowego” wprowadziło możliwość zwolnienia ze spłaty reszty należności, tych żołnierzy, którzy zostali zakwalifikowani do nadziału ziemi bezpłatnie ale jej nie otrzymali a nabyli działki ziemi prywatnej i państwowej. Ci żołnierze powiększyli również szereg osadnicze.

Wreszcie w 1932 roku uchwalono cytowaną już wcześniej nowelę do ustawy z 1920 roku. W jej wyniku nadzielono w latach 1932-1935 ok. 900 kandydatów w 9 województwach:

w woj. wileńskim	133	osoby
w woj. nowogródzkim	198	
w woj. białostockim	324	
w woj. poleskim	29	
w woj. wołyńskim	216	
w woj. tarnopolskim	4	
w woj. stanisławowskim	2	
w woj. lwowskim	1	
w woj. lubelskim	1	

Z powyższego wynika, że ilość osadników przed 1939 r oscylowała wokół liczby 9.500 biorąc pod uwagę, że do 1939 r wzrosła jeszcze liczba osadników którzy zakupili ziemię z reformy rolnej i Państwowego Banku Rolnego oraz prywatnie. Bliższe ustalenia będą możliwe po zakończeniu analizy indeksu nazwisk osadników, uzyskanego z archiwum wojskowego a będącego aktualnie przedmiotem naszych prac.

Osadnicy byli rozmieszczeni głównie w 5 województwach: wileńskim, nowogródzkim, białostockim, poleskim i wołyńskim oraz sporadycznie po 1 lub kilka osad w woj. tarnoposkim, stanisławowskim, lwowskim i lubelskim.

Według sprawozdania Wydziału Osad Żołnierskich z 1929 r liczba osad żołnierskich wynosiła 1400. Po wznowieniu nadań osadniczych w 1932 r przybyło tych osad ok. 220. Należy jeszcze uwzględnić osady powstałe w wyniku zakupów ziemi z reformy rolnej, przez pośrednictwo Państwowego Banku Rolnego oraz prywatnie. Niestety dokładnej liczby nie da się ustalić z powodu braku dokumentów. Ewentualnej korekty spodziewamy się po analizie spisu osadników, w którym podane są nazwy osad. Według dostępnych materiałów archiwalnych udało się wynotować nazwy 1361 osad, co przedstawia poniższe zestawienie:

Wykaz Osad wojskowych na Kresach Wschodnich **II Rzeczypospolitej**

odtworzony na podstawie materiałów archiwalnych Archiwum Wojskowego oraz innych dostępnych źródeł (publikacje książkowe, prasowe, opracowania, referaty, relacje rodzin osadniczych itd.) wg stanu informacji na sierpień 1999 r.

województwo	powiat	ilość osad	razem
wileńskie	Wileńsko-Trocki	96	321
	Oszmiana	43	
	Wilejka	45	
	Święciany	9	
	Brasław	21	
	Postawy	32	
	Dzisna	72	
	Mołodeczno	3	
nowogródzkie	Nowogródek	39	272
	Baranowicze	38	
	Lida	63	
	Nieśwież	40	
	Słonim	34	
	Wołożyn	32	
	Stołpce	18	
	Nowojelnia	1	
	Szczuczyn	7	
białostockie	Grodno	58	

	Wołkowysk	46	
	Suwałki	37	
	Augustów	19	
			160
poleskie	Brześć	31	
	Drohiczyn	22	
	Kamień Koszyrski	16	
	Kobryń	28	
	Kossów Poleski	16	
	Łuniniec	9	
	Stolin	5	
	Pińsk	21	
	Prużany	15	
			163
wołyńskie	Łuck	61	
	Dubno	64	
	Horochów	43	
	Kostopol	19	
	Kowel	35	
	Krzemieniec	54	
	Luboml	13	
	Równe	63	
	Zdołbunów-Ostróg	20	
	Włodzimierz	36	
	Sarny	22	
	Uściług	2	
			432
tarnopolskie	Podhajce	2	
	Borszów	1	
	Zborów	1	
	?	4	
			8
stanisławowskie	Rohatyń	2	
			2
lwowskie	Bóbrka	1	
			1

lubelskie

?

2

2

Razem

1361

Szczegółowy wykaz tych osad wg województw i powiatów możemy przesłać (za zaliczeniem pocztowym) po otrzymaniu zamówienia od zainteresowanych osób. Koszt 1 egzemplarza wynosi 20 zł. Zamówienia należy składać na adres Stowarzyszenia.

Niestety nie wszystkie osady udało się bliżej zlokalizować (brak w dostępnych dokumentach informacji w tym zakresie). Bylibyśmy więc bardzo wdzięczni za nadsyłanie nam informacji o znanych czytelnikom osadach oraz ich bliższej lokalizacji a szczególnie nieuwzględnionych w niniejszym spisie.

Dużą wagę przywiązujemy do pracy doktorskiej na temat osadnictwa wojskowego na Kresach Wschodnich opracowywanej bardzo szczegółowo przez Pana mgr inż. Marka Niewiadomskiego, z którym jesteśmy w stałym kontakcie.

Przy opracowaniu wykazu osad korzystano głównie z materiałów Archiwum Wojskowego w Rembertowie oraz innych dostępnych źródeł książkowych i publikacji związanych z tematyką osadniczą a także relacji prasowych i informacji rodzin osadniczych.